

Mr. Bennet mint Jane Austen legironikusabb karaktere¹

Különböző iróniaformák Kierkegaard alapján

Jane Austen regényeit Alasdair MacIntyre ironikus komédiákként könyveli el, melyekről *Az erény nyomában* és *Az etika rövid történetében* is morálfilozófia megállapításokat tesz. Bár megítélésem szerint az Austen-regények komplexebbek ennél, de megkérdőjelezhetetlenül fontos az író nő valamennyi művében az az ironikus hang, amelyet megüt bennük. Paul de Man *Az irónia fogalma* című művében ironikusan éppen azt állítja, hogy az iróniának nem lehet kizárólagos fogalmát adni,² mivel:

Az irónia nyilvánvalóan performatív funkcióval is rendelkezik. Az irónia vigasztal, ígér és felment. Általa egész sor olyan performatív nyelvi aktust vihetünk végbe, amelyek látszólag a tropologikus mezőn kívül esnek, de ugyanakkor igen szorosan kapcsolódnak is ahhoz. Egyszóval (...) lehetetlen az irónia definíció segítségével történő fogalmi megragadása.³

Az austeni iróniát is többféleképpen meg lehetne közelíteni; mikor elemzem, részben a már említett Paul de Man-szöveg egy-két gondolatát veszem alapul, részben – MacIntyre egyéb meglátásai mellett – a következő austeni meghatározásra támaszkodom:

Abban nyilvánul meg iróniája, hogy a szereplőivel és olvasóival többet vagy mást láttat és mondat, mint amennyit látni vagy mondani szándékukban állt, úgyhogy ők és mi is állandóan korrigáljuk magunkat.⁴

1 | A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium EKÖP-24-4 kódszámú Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

2 | Vö. Paul de Man: *Az irónia fogalma*. In: uő: *Esztétikai ideológia*. Janus-Osiris, Bp. 2000. 175.

3 | Uo. 177–178.

4 | Alasdair MacIntyre: *Az erény nyomában*. Osiris, Bp. 1999. 325.

Továbbá úgy vélem, Kierkegaard-ral is párhuzamba lehet állítani Austent, és ezt az analógiát állítom a vizsgálódásom középpontjába. Kierkegaard iróniamegközelítésére jellemző egyfajta korlátoltság, nála:

Az irónia határt szab, „bevégez, korlátoz, és ezzel igazságot, valóságot, tartalmat ad; fegyelmez és büntet, és ezzel tartást és szilárdságot ad.”⁵

Egyfajta ellenőrző funkciót tölt be.⁶ Ahogy Tanczos Péter fogalmaz Kierkegaard *Lucinda*-kritikájáról szóló tanulmányában:

Ezek a metaforikus attribútumok azonban nem merítik ki a kierkegaard-i irónia teljes értelmi tartományát: megmarad annak szubverzív jellege is. Az irónia párdarabja a kételkedés, s így előbbi a személyes élet elbizonytalanító aktusaként is jellemezhető. A romantika univerzális elvéből egzisztenciális vonatkozású tényező lett: az irónia a szubjektum révén tesz szert érvényességre.⁷

Megítélésem szerint Jane Austen iróniájára is jellemző egyfajta határoeltság, mely nála szintén (olykor) a szubjektum által jut érvényességre: a *Büszkeség és balítélet*ben az amúgy ironikus Mr. Bennet iróniájával éppen az a gond (azért lesz a narrátor iróniájának áldozata), mivel ez az önironikus, egzisztenciális határvonás esetében csak korlátozottan valósul meg. Szintén Tanczos Péter írja azt „A legnagyobb valódi értelemben vett humorista” – *Hamann hatása Kierkegaard humor-felfogására* című szövegében, hogy Kierkegaard-nál:

mind az irónia, mind a humor megköveteli a szubjektum lehetőségeinek konkretizálását; egyik sem tűri el a pusztá potencialitást.⁸

Jane Austen sem marad adós számunkra a szereplői helyzeteinek, lehetőségeink meghatározásával, mely nagyon is fontos ahhoz, hogy felfedezzük az austeni irónia megnyilvánulásait a műveiben. Annak ellenére, hogy az irónia felől nyitok analógiát Austen és Kierkegaard között, a következő idézetet is idevágónak érzem Tanczos Pétertől, amely *A filozófiai paródia és bohózat teoretikus hozadéka Kierkegaardnál* című szövegében található:

Ahogyan a filozófiatörténetben a paródia csak csekély jelentőségre tett szert, úgy Søren Kierkegaard munkásságában is eltölpül ennek a fogalomnak az értéke az irónia vagy a humor terminológiai jelentősége mellett. (...) Talán egyedüli, filozófiai jelenőséggel is bíró parodisztikus jellegű írása a *Viszálykodás*

5 | Søren Kierkegaard: Az irónia fogalmáról. In: *Egy még élő ember írásai*/Az irónia fogalmáról. Jelenkor, Pécs 2004. 316.

6 | Vö. Tanczos Péter: Az irónia mint klíma és mint a világ arkhimédészi pontja. Kierkegaard *Lucinda*-kritikája. In: uő: *Az identitás alakzatai*. Pesti Kalligram, Bp. 2013. 276. (A továbbiakban Tanczos Péter: *Az irónia mint klíma és mint a világ arkhimédészi pontja*.)

7 | Uo. 276

8 | Tanczos Péter: A legnagyobb valódi értelemben vett humorista. Hamann hatása Kierkegaard humor-felfogására. In: uő: *A humor nagytón keresztül*. Tinta Könykiadó, Bp. 2016. 200.

a régi és az új szappanospince között címet viselő diákkomédiája lehet. (...) Mintha Kierkegaard egyszerre próbálna olvasásra bírni a potenciális befogadót, és egyszerre a bolondját is járatná vele.⁹

Megítélésem szerint Austen regényeiben is mintha a narrátor egyszerre próbálna lekötni és „olvasásra bírni a potenciális befogadót, és egyszerre a bolondját járatni vele”.¹⁰ Ez pedig egybevág MacIntyre megállapításával arról, mi is az austeni ironia.¹¹

A vizsgálódásomhoz Kierkegaard-nak *Az ironia fogalmáról* című disszertációjának – amely Paul de Man szerint „a legjobb valaha megjelent könyv az iróniáról”¹² – az *Eligazodó szemlélődések* fejezetére támaszkodom, melyben különböző iróniafajták áttekintését olvashatjuk. Mindenekelőtt ennek a szövegnek a számomra releváns részeit szeretném összefoglalni. Kierkegaard a saját idejében is aktuálisnak véli azt, hogy egy parányi kis ironia elég ahhoz, hogy valaki saját szerencsájének kovácsa legyen. Hiszen az, aki iróniával él, valamennyi hiányosságát pótolni tudja vele, azt a hatást keltve másokban,¹³ hogy:

tiszteletre méltóan művelt ember, jártas az élet dolgaiban, érti a világot, avatott tagja egy széles körű szellemi szabadkőműves rendnek.¹⁴

Olyan szónoki alakzatokban is rendre felfedezni véli az iróniát, amelyekben éppen azt ellenkezőjét mondják annak, amit gondolnak.¹⁵ Így Kierkegaard eljut egy olyan meghatározáshoz, mely minden iróniafajtára „vonatkozik, nevezetesen hogy *a jelenség nem a lényeg, hanem a lényeg ellentéte*”.¹⁶ Az ironikus beszéd épp ezért ködös, ám nem a beszélő hibájából fakad ez a félreérthetőség, hanem abból, hogy az ironia barátból és ellenségből egyaránt gúnyt űz.¹⁷

Az ilyen ironikus beszédfordulatról mondani is szokták: nem kell komolyan venni a komolyságát. Amit a beszélő mond, rettentően komoly, de az értő hallgatóság be van avatva a mögötte rejlő titokba. De ez megint csak megszüntetni az iróniát.¹⁸

Kierkegaard az ironia legközönségesebb formájának azt nevezi, amikor úgy beszélünk komolyan valamiről, hogy nem is gondoljuk annak. Az alakzat másik formája, amikor olyan dolgokat állítunk tréfásan, amiket valójában komolyan gondolunk, szerinte ritkában tűnik fel. Az önmagát megszüntető ironikus beszédalakzatot pedig

9 | Tánczos Péter: A filozófiai paródia és bohózat teoretikus hozzádekai Kierkegaardnál. *Laokoón Művészetfilozófiai folyóirat* 9. szám. 2017. 3, 5.

10 | Uo. 5.

11 | Vö. Alasdair MacIntyre: *i. m.* 325.

12 | Paul de Man: *i. m.* 175.

13 | Vö. Søren Kierkegaard: *i. m.* 251.

14 | Uo.

15 | Vö. uo. 252.

16 | Uo.

17 | Vö. uo.

18 | Uo. 252–253.

egy olyan rejtvényhez hasonlítja, melynek a megfejtése már ott lapul a kezünkben. Az irónia valamennyi fajtájának sajátjaként fedezte fel azt az előkelőséget, mely abból ered:¹⁹

hogy bármennyire akarja is, hogy megértsék, egyszersmind mégsem akarja; emiatt ez az alakzat mintegy lebecsüli a kertelés nélküli beszédet, amelyet mindenki azonnal megérthet; (...) magas polcáról részvétellel tekint le a közönséges gyalogjáró beszédre.²⁰

A konvencionális kommunikációt tekintve, Kierkegaard a felsőbb körök kiváltságának vélte az ironikus beszédalakzatot, mely megkívánja, hogy mosolyt váltson ki belőlünk az ártatlanság, és hogy az erényt egyfajta korlátoltságnak véljük, akkor is, ha bizonyos értelemben hiszünk benne.²¹

Ahogyan (...) az irónia *elszigetelődik*, általában nem kívánja, hogy megértsék. Tehát *itt az irónia nem szünteti meg önmagát*. Ez is csak az ironikus hiúság egyik alárendelt formája, amely tanúkat kíván, hogy megbizonyosodják önmagáról, amiként az is csak következtetlenség – az irónia minden negatív állásponttal közös vonása –, hogy jöllehet fogalma szerint elszigetelődés, mégis társadalmat akar alkotni.²²

Ha azok felől vizsgáljuk, akikre irányul, az irónia kétféleképpen nyilvánul meg. A leggyakrabban az ironikus ellentétbe kerül, vagy éppen, hogy azonosul azzal, amit le akar győzni, és szüntelenül tisztában van azzal, hogy amit éppen színlel, az ellenkezője annak, amiért kiáll. Ez a felderítés pedig örömet nyújt számára. Ritkán nyilvánul meg az iróniának az a formája, amikor az ironikus csak látszólag csatlakozik az ostobán felfuvalkodott tudáshoz, és minél eredményesebben színlel, annál nagyobb öröme származik belőle. Ezen örömet azonban nem tudja megosztani mással, hiszen akkor leleplezné magát. Ennél is kevesebbszer fordul elő az, hogy rögeszmében szenvedők ellen fordítják az iróniát. Például, ha valaki különlegesen szépnek képzei magát, vagy csak egy-két igazán izgalmas dolog történt vele egész életében, de azzal rendre előhozakodik.²³

Ezekben az esetekben az ironikus mindig annak örül, hogy maga is *belegabalyodottnak látszik* abba a hálóba, amelynek fogja a másik. Nagy örömeire szolgál az ironikusnak mindenütt felfedezni az efféle gyöngéket; és minél kiválóbb az az ember, akinél rájuk talál, annál jobban örül, hogy megtévesztheti, a hatalmában tarthatja a tudtán kívül, hogy a mégoly kiváló egyén is egyes pillanatokban a bábuja.²⁴

19 | Vö. uo. 253.

20 | Uo.

21 | Vö. uo.

22 | Uo.

23 | Vö. uo. 253–254.

24 | Uo. 254.

Az ironikus kifejezést pedig úgy vélte, hogy azokban az esetekben használhatjuk, amikor egy tudatlan szakértelmet színlel, vagy amikor valaki tisztában van saját ismereteivel, mégis járatlannak mutatja magát. A szerelmesek és az írók is tudnak olykor ironikusan viselkedni:²⁵

De ezekben és a hasonló esetekben az iróniában a *szubjektív szabadság* jelenik meg, amely minden pillanatban rendelkezik a *kezdés lehetőségével*, és nem jön zavarba a régebbi körülményektől. (...) Ilyen pillanatokban számára érvényét veszti a valóság. Mármost ha igaz, hogy sok az olyan létezés, amely nem valóságos, és hogy a személyiségben van valami, ami legalábbis mozzanatszerűen összemérhetetlen a valósággal, akkor az iróniának is van igazsága.²⁶

Kierkegaard szerint nem beszélhetünk tiszta iróniáról, hanem annak csak egy-egy pillanatnyi megnyilvánulásáról. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne próbálna meg minél közelebb kerülni²⁷ „ahhoz a ponthoz, ahol az irónia a maga elbitorolt totalitásában mutatkozik”.²⁸ Ehhez minél világosabban figyelembe kell vegyünk azt, milyen viszonyrendszer áll fenn a szubjektum és a valóság között. Különbséget tesz cselekvő és elmélkedő irónia között. Nem ért egyet annak a helyességével, hogy sokszor színlelésnek nevezik az iróniát:²⁹

a színlelés inkább lényeg és jelenség szétválásának objektív aktusa; az irónia viszont az a szubjektív élvezet, amellyel a szubjektum az irónia révén kiszabadul abból a kötöttségből, melyben életkörülményei folyamatosan tartják, ezért azt is mondhatnánk az ironikusról, hogy ő az, aki egy csapásra szabaddá teszi magát.³⁰

Amikor az ironikus másnak mutatja magát, mint ami ténylegesen, úgy tűnhet, azzal a céllal teszi, hogy másokkal elhitesse ezt. A valós célja viszont az, hogy úgy érezze, az irónia által szabad.³¹ Ezért „az irónia öncél”.³²

Kierkegaard azért tartja helytelennek azt, hogy egyes nyelveken az iróniát szélhámosságnak is fordítják, a képmutatót pedig van, hogy szélhámosnak nevezik, mert míg az irónia a metafizika területére tartozik, addig a képmutatás a morál szférájába. Hiszen a képmutató emberek rosszak, akik jónak mutatják magukat, az ironikusok pedig a komolyságot tréfa mögé, a tréfát pedig komolyság mögé rejtik. Megeshet, hogy magukat rosszabbnak mutatják, mint amilyenek, de az irónia akkor se sorolható morális fogalmak alá, hiszen azok hozzá képest túlságosan kézzelfoghatóak. Az irónia mint alárendelt mozzanat, rendelkezik egyfajta elmélkedő oldallal:

25 | Vö. uo. 255–256.

26 | Uo. 257.

27 | Vö. uo.

28 | Uo.

29 | Vö. uo. 258–259.

30 | Uo. 259.

31 | Vö. uo.

32 | Uo.

szilárd nézőpont lehet azon dolgokhoz, melyek hamisak, felemásak vagy hiúak. A megfigyelését tekintve hasonlít például a gúnyhoz és a szatírához, de bemutatásában eltér tőlük, mivel:³³

nem a hiúságot rombolja le, nem tesz igazságot büntetéssel, nem békéltet meg, mint a komikum, hanem inkább megerősíti hiúságában a hiút, még boldabbá teszi a bolondot. Ezt nevezhetjük az irónia kísérletének arra, hogy egyesítse a különálló mozzanatokat, nem valami magasabb egységben, hanem egy magasabb tébolyban.³⁴

Az iróniában a szubjektum minduntalan ki szeretne törni a tárgyból, és ehhez valamennyi pillanatban rá kell eszmélnie arra, hogy a tárgy nem rendelkezik realitással.³⁵

Az iróniában a szubjektum állandóan hátrál, minden jelenségtől elvitatja a realitását, hogy megszabadítsa önmagát, azaz hogy megőrizze önmagát teljes negatív függetlenségében.³⁶

Az iróniában szabad lesz a szubjektum: azzal párhuzamosan, hogy valamennyi dolog egyre inkább hiúsággá válik, az ironikus szubjektivitás annál tűnékenyebb, üresebb lesz, és ahelyett, hogy hiúsággá válna saját maga számára, inkább megmenti önnön hiúságát. Az irónia abba a halálos csendbe jár vissza kísérteni, amelyet azáltal teremt meg, hogy minden semmivé válik számára.³⁷

Az irónia mint Mr. Bennet kétélű fegyvere

A továbbiakban azt szeretném demonstrálni, hogy a *Büszkeség és balítélet*ben hogyan nyilvánul meg a Mr. Bennetre jellemző irónia és élcelődés, több helyen is jelezve, hogy épp hasonlóságot vagy eltérést érzek Kierkegaard fentebb összefoglalt iróniamegközelítésével. A regénynek már a felütéséből is süt az élc:

Általánosan elismert igazság, hogy a legényembernek, ha vagyonos, okvetlenül kell feleség.³⁸

Ez pedig felvezeti az első fejezetben lefolytatott beszélgetést Mr. és Mrs. Bennet között, melyből kiderül, hogy a feleség valóban ebben a hitben van, és ezért szeretné, ha a férj tiszteletbeli látogatást tenne az újonnan odaköltözött Mr. Bingley-nél.³⁹ Az Austenre jellemző ironikus, de valamelyest drámainak is mondható szellemesség itt nagyon egyszerűen nyilvánul meg. Mintha valamennyi megjegyzés, amelyet Mrs.

33 | Vö. uo. 260.

34 | Uo.

35 | Vö. uo. 260–261.

36 | Uo. 261.

37 | Vö. uo.

38 | Jane Austen: *Büszkeség és balítélet*. Lazi, Szeged 2019. 7.

39 | Vö. uo.

Bennet ingerülten, Mr. Bennet pedig kétértelmű módon tesz, a regény előbb idézett nyitó mondatára reflektálna, hiszen dramatizálja az univerzálisnak vélt tényeket.⁴⁰ Mindezt az teszi majd később ironikussá, hogy Mr. Bennet vagyonos legényemberként maga sem tétlenkedett olyan házasságot kötni, melyben nem leli nagy örömét. Mintha Mr. Bennet iróniája pótolná már a történet legelején azt az önreflektív narrátori hangot, mely a fiatalkori Austen-történetekben felfedezhető, de amelyet ekkorra az író már kezdett elhagyni.

- Házasember? Nőtlen?
- (...) Nőtlen ember, méghozzá vagyonos; négy-ötezer font az évi jövedelme. Mit szól, milyen szerencse ez a mi lányainknak!
- Hogy érti ezt? Mi köze van ennek a lányokhoz?
- Drága Bennet – felelte az asszony –, ne legyen ilyen tuskó! Természetesen arra gondolok, hogy egyik lányunkat feleségül veszi.
- Talán ezzel a szándékkal telepszik itt le?
- Ezzel a szándékkal! Hogy mondhat ilyen sületlenséget! De egyikükbe feltétlen beleszeret, s ezért rögtön meg kell látogatnia, mihelyt ideérkezik.
- Eszem ágában sincs. Maga és a lányok elmehetnek; talán még jobb, ha egyedül küldi el őket, mert maga van olyan csinos, mint akármelyik lánya, és Mr. Bingley-nek esetleg maga tetszene legjobban az egész társaságban.⁴¹

Racionális alapon nem feltétlenül lehet komolyan venni azt a kijelentést, hogy egy számukra ismeretlen fiatalúr feltétlenül beleszeret majd az egyik lányukba, így meg lehet érteni a férj reakcióját, azonban úgy vélem, az idézet túlmutat mindezen. Már itt érezhetjük abból, milyen hangnemet engednek meg egymásnak Benneté, hogy nincs meg az a kölcsönös tisztelet közöttük, amelynek egy házaspárnál ideális esetben jelen kéne lennie, ráadásul a nő huszonhárom év után sem érti a férje jellemét.⁴² Mrs. Bennet más nyelven beszél, mint a gyors észjárású és szarkasztikus humorú férje. A vitáikat jellemzően vagy túl sokáig folytatják, vagy kínosan hagyják félbe indulatos felkiáltások közepette.⁴³ Mr. Bennet rendre kihasználja a feleségével szembeni szellemi fölényét. Itt Paul de Mant idézném:

Némileg segítségünkre lehet, ha az iróniát az ironikus ember alapján közelítjük meg, az *eiron* és *alazon* hagyományos szembeállításának értelmében, ahogy az irónia e két típusa: az agyafúrt kópé és az ostoba fickó alakjában a görög és hellenisztikus komédiában élénk lép. A legtöbb iróniáról szóló diskurzus ezt az utat követi. (...) Az agyafúrt kópéról, aki szükségképpen a beszélő, végül mindig kiderül, hogy ő az ostoba fickó, és az, akit az agyafúrt ostobának, *alazonnak* gondol, folyton túljár az agyafúrt eszén.⁴⁴

40 | Vö. Reuben Brower: *Light and Bright and Sparkling: Irony and Fiction in „Pride and Prejudice”*. In: *Jane Austen – Collection of Critical Essays*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1964. 63.

41 | Jane Austen: *i. m.* 7–8.

42 | Vö. uo. 9.

43 | Vö. Reuben Brower: *i. m.* 64.

44 | Paul de Man: *i. m.* 178.

Ebben az esetben úgy tűnik, hogy Mr. Bennet tölti be az *iron* szerepét, és úgy tesz, mint aki számára nem egyértelmű, hogy miért is szeretné a felesége, hogy meglátogassa Mr. Bingley-t. Mindazonáltal én árnyalnám ezt a felosztást azzal, hogy annak ellenére, hogy Mrs. Bennetet gyakran hisztérikus magaviselet jellemzi, bizonyos helyzetekben megközelíthetjük úgy a viselkedését, mint aki a maga ingerlékeny, parancsoló módján igyekszik segíteni a gyermekeit. Hiszen a 18–19. század fordulóján a nők gazdasági helyzetéből kifolyólag sokak szemében egy férj által védett házasságot vált az ideálissá, így gyakran az édesanyák Mrs. Bennethez hasonlóan ebben a szellemenben nevelték a lánygyermekeiket.⁴⁵ Itt emelném be először a karakterelemzésembe Kierkegaard-t, aki úgy vélte, az irónia legközönségesebb formája az, amikor úgy beszélünk komolyan valamiről, hogy valójában nem tartjuk annak.⁴⁶ Ez Mr. Bennetre is jellemző. A példaként hozott jelenetből még azt hangsúlyoznám, amikor a felesége azzal vádolja a férfit, hogy abban leli örömét, hogy őt gyöttri, amit úgy cáfol meg, hogy valójában a nő szavait igazolja:

Téved, drágám; nagyon is tisztелеm az idegeit. Hiszen régi ismerőseim: legalább húsz év óta állandóan rájuk hivatkozik. (...) Remélem, túléli, és megéri még, hogy sok fiatalember költözik erre a környékre, akinek négyezer font az évi jövedelme.⁴⁷

Ezen sorokban úgy vélem, a MacIntyre által meghatározott austeni irónia nyilvánul meg: pontosan az ellentétét állítja annak a férfin, mint amit kimondani szeretne, így ő és mi is korrigálásra szorulunk.⁴⁸ Ezért is gondolom azt, hogy bár néhol, mintha Mr. Bennet iróniája pótolná az Austen fiatalkori történeteiben fellelhető önreflektív narrátori hangot, mellette a férfin is ironizál a narrátor, és általa minket, olvasókat is mintha próbára tenne. Nehéz feladat, hogy vajon különbséget tudunk-e tenni között, mikor ironizál jogosan a férfi, mikor lehet csak gyengébb élcélődésnek nevezni a viselkedését, és mikor lesznek a tettei és a szavai igazságtalanok, esetleg sértőek és ártóak is mások számára. Ebből a kiragadott pár sorból látszik, hogy Mr. Bennet egyértelműen örömét leli abban, ha a mindenre túl intenzíven reagáló feleségét bosszantja, így látszólag betöltve az *iron* szerepét. Fontosnak tartom megemlíteni, hogy már itt, az első fejezetben olvashatunk egy olyan rövid leírást a Bennet házaspárról, amelyből kiütközik,⁴⁹ mennyire nem illenek össze, viszont csak a második kötet végén kapunk kézzelfogható magyarázatot arra, hogy akkor miért is alkotnak egy párt.

Ha Elizabeth csak a maga családi tapasztalatai alapján ítél, nem alkothatott volna valami kedvező képet a házastársi boldogságról vagy az otthon örömeiről. Apját annak idején rabul ejtette a szépség és fiatalság, s a jó kedély látszata, (...) s olyan nőt vett feleségül, akinek fogyatékos értelme és kicsinyes

45 | Vö. Cy Frost: Autocracy and the Matrix of Power: Issues of Propriety and Economics in the Work of Mary Wollstonecraft, Jane Austen and Harriet Martineau. *Tulsa Studies in Women's Literature*. Vol. 10. No. 2. 1991. 263.

46 | Vö. Søren Kierkegaard: *i. m.* 253.

47 | Jane Austen: *i. m.* 8–9.

48 | Vö. Alasdair MacIntyre: *i. m.* 325.

49 | Vö. Jane Austen: *i. m.* 9.

gondolkodása már házasságuk elején véget vetett minden igazi vonzalomnak. A tisztelet, megbecsülés és bizalom örökre eltűnt, s Mr. Bennet álmai a családi boldogságról mind összeomlottak. De nem olyan fából volt faragva, hogy a csalódásért, melyet tulajdon meggondolatlansága okozott, azokban az élvezetekben keresett volna vigasztalást, amelyek nagyon is gyakran kárpótolják a szerencsétleneket esztelen vagy bűnös tetteikért. Szerette a vidéket és a könyveket, s e kedvteléseiből fakadt legigazabb öröme. Feleségének vajmi keveset köszönhetett azonfelül, hogy mulatott tudatlanságán és hóbortjain. Igaz, hogy a férfi általában nem effajta boldogságot óhajt feleségétől; de ahol nincs egyéb mód a szórakozásra, az igazi bölcs azt fordítja javára, ami éppen akad.⁵⁰

A leírtak keserédessé tudják tenni a közös jeleneteiket és az ezekben fellelhető, olykor sértő iróniát. Mr. Bennetre tekinthetünk úgy, mint aki kitűnő példa arra, hogyan lehet valamelyest megbékélni egy ilyen életre szóló tévedéssel, és ahogy az idézetben is láthattuk, ezért bölcsnek is lehet őt tartani. A férfi nem a boldogság konvencionális formáit várja el a feleségétől, helyette a saját szellemi képességeit és az iróniára való hajlamát kihasználva igyekszik örömteli percekot okozni saját magának.

Mint már említettem, úgy vélem, hogy Kierkegaard-hoz hasonlóan Austen történeteiben is felfedezhetjük azt, hogy az irónia a szubjektum által lesz érvényes (legalábbis akkor, amikor egy karaktere ironizál, nem pedig, amikor a narrátor ironizál a karaktereken). Kierkegaard gondolatai alapján a szubjektív szabadság nyilvánul meg az iróniában, mely valamennyi pillanatban magáénak tudja a kezdés lehetőségét, és nem hozzák zavarba korábbi körülmények. Ez a szabadság, amikor is érvényét veszíti az ironikus számára, a valóság az, ami olyan vonzónak teszi számára a kezdést. Ő szabadítja fel saját magát az iróniával, amikor a szubjektív élvezet révén kitör a kötöttségek azon hálójából, amelyet az életkörülményei fontak köré. Ezt oda futtatja ki Kierkegaard, hogy amikor az ironikus eltérőnek mutatja magát attól, mint ami ténylegesen úgy tűnhet, azzal a céllal teszi, hogy másokkal elhitesse ezt. A valós célja viszont az, hogy úgy érezze, szabad, amit az irónia által érhet el.⁵¹ Ezért „az irónia öncél”.⁵² Úgy gondolom, Mr. Bennet számára is öncél az irónia, mely által némi szabadsághoz tud jutni a kevésbé jól sikerült házasságában. Tehát ő is szubjektív élvezet révén tör ki a kötöttségek azon hálójából, amelyet az életkörülményei fontak köré.⁵³ Az, hogy milyen mentális fölényben van a feleségével szemben, és hogy mennyire ki tudja hozni a nőt a sodrából, szabadságot és némi elégtételt biztosít számára. Mi, olvasók azonban úgy érezhetjük, hogy kifejezetten sértő az, ahogyan bánik a nővel, még ha Mrs. Bennet nem is mindig fogja fel a férje szavai mögötti öncélú iróniát, ezért is lehet *alazonként* megközelíteni őt. Mr. Bennet azt is élvezzi, ha nemcsak a feleségét, hanem a lányait is megdöbbengeti olykor, akik aztán elhalmozzák őt kérdésekkel.⁵⁴ Mintha közelebb állna a családfő a Kierkegaard által kritizált romantikus iróniához, mint ahhoz, amit ő példaértékűnek tartott. Kierkegaard meglátása szerint az igazi,

50 | Uo. 206.

51 | Vö. Søren Kierkegaard: *i. m.* 257, 259.

52 | Uo. 259.

53 | Vö. uo.

54 | Vö. Jane Austen: *i. m.* 57.

igenelhető irónia egyféle önirónia, mely az individuális-egzisztenciális keretet adja. Tánczos Péter úgy fogalmaz, hogy:

Ahogyan a *Szerzői tevékenységről* című „leleplező” írásában beszámol róla, a közvetett közlés módszerével, tehát megtévesztés által akarta olvasóit rávezetni az igazságra.⁵⁵

Ez alapján a *Büszkeség és balítélet*ben a narrátor által megjelenő irónia tárgya (az értő olvasó számára) Mr. Bennet öniróniájának hiányosságára mutat rá. Tehát a narráció képviseli az igazi kierkegaard-i iróniát, míg a karakter a Kierkegaard által kritizált szabad, akármivé átalakuló romantikus iróniát.⁵⁶ Így pedig az *eiron*nak tűnő Mr. Bennet végső soron *alazonná* lesz. A helyesen értett és alkalmazott irónia tulajdonképpen az etikai stádium előszobája, a valódi individualitás kezdete. Mr. Bennet olykor etikátlan viselkedése rámutat arra, hogy az ő iróniája kifejezetten problémás. Ebben a morálfilozófiai téttel rendelkező regényben a narráció éppen ezen etikai kifogások által bizonytalanítja el az értő olvasót Mr. Bennet kvalitásait illetően, aki saját, másokat megszégyenítő élvezetére rendezi be az életet, ahelyett, hogy valódi etikai szubjektum, igazi családfő lenne.

Az irónia mellett a hallgatás, az olvasás és az egyedüllét válnak Mr. Bennet mentsváraivá, valamint másodszülött lányának, Lizzynek a társasága, aki a leginkább örökölte apja természetét. Talán az is még jobban beárnyékolja azt a képet, amelyet a Bennet házaspárról kapunk, hogy épp Elizabeth az, aki szomorúan elkönnyeli az előbbi idézetben, mennyire nem példaértékű a szülei házassága.⁵⁷ A *Büszkeség és balítélet*ben kiemelten fontos az, amire *Az erény nyomában* hívja fel a figyelmünket: Jane Austen erkölcsi kritikával illeti a szülőket, akik intő jelként szolgálnak romantikus főhősei számára, hogy ők is hasonlóvá válhatnak, ha nem tanulják meg mindazt, amit meg kell(ene) azon az úton, mely a házasságukig vezet.⁵⁸ A történet előrehaladtával Elizabeth egyre nagyobb kétellyel viseltet a családja értékrendjével, így az édesapjával szemben is. Miután a regény végén Mr. Darcy az apa beleegyezését kéri, hogy elvehesse Elizabethet, Mr. Bennet Lizzy felé tanúsított érthetlenségéből és atyai féltéséből kiolvashatjuk, hogy szeretné megelőzni, hogy a számára legkedvesebb lánya az ő sorsára jusson, és egy olyan emberhez kösse az életét, akit nem lenne képes kellően méltányolni és szeretni:

Tudom, hogy csak úgy lehetsz boldog és becsületes, ha őszintén becsülöd a férjedet, ha úgy tekintesz reá, mint aki kiválóbb nálad. A te élnék eszed és tehetséged a legnagyobb veszélybe sodorna, ha hozzád nem illő házasságot kötsz – aligha tudnád elkerülni a szégyent és a szenvedést. Édes leányom, engem nagyon elszomorítana, ha olyan élettársat választanál, akit nem tisztelsz.⁵⁹

55 | Tánczos Péter: *Az irónia mint klíma és mint a világ arkhimédészi pontja*. 277–278.

56 | Uo. 270.

57 | Vö. uo. 206.

58 | Vö. Alasdair MacIntyre: *i. m.* 321.

59 | Jane Austen: *i. m.* 326–327.

Ahogy Tánzos Péter írta, Kierkegaard-nál az irónia „a személyes élet elbizonytalanító aktusaként is jellemezhető”,⁶⁰ és úgy vélem, Mr. Bennet iróniáját is megközelíthetjük így. Az előző idézetben aggódása közben, mintha implicit módon azt is bevallaná, hogy ő maga nem becsületes, aki szegyenben és szenvedésben él a házastársa mellett. Az pedig, hogy ezeket iróniával próbálja enyhíteni a mindennapjai során, olykor nemcsak rossz férjjé, hanem rossz apává is teszi őt. Rendszeresen azzal idegesíti a feleségét, hogy kiemeli, ötből három gyermekük milyen csacska, buta leány. Ahelyett, hogy tenne ez ellen valamit, inkább velük és rajtuk is élcelődik. Olykor a legtiszteletreméltóbb Jane-ről sem mond semmi jót, csak azért, mert nem olyan gyors észjárású és élénk, mint az ő szeretett Elizája, tehát egyértelműen részrehajló a gyermekeit tekintve. Ezek azonban az én olvasatomban eltörpülnek amellelt, hogy nem áll a sarkára, amikor a felesége úgy akarja elérni, hogy Bingley-éknél kelljen Jane-nek éjszakáznia (így előrébb mozdítva a nászukat), hogy az esős időben gyalog küldi el hozzájuk a legidősebb lányukat. Helyette inkább csípős megjegyzést tesz Mr. Bennet a feleségére:

ha leánya most valami veszélyes betegséget kap, amibe bele is halhat, vigasztalásul szolgálhat az, hogy Mr. Bingley után szaladt, mégpedig a maga utasítására.⁶¹

A két szülő a gondatlanságával eléri, hogy Jane, még ha nem is súlyosan, de valóban megbetegedjen. Továbbá Mr. Darcy részben azért igyekszik a barátját és saját magát is lebeszélni arról, hogy beházasodjanak a Bennet családba, mert Jane-en és Elizabethen kívül a család többi tagján – olykor magán az apán is – modorbeli fogyatékoság mutatkozik meg.⁶² Tehát Mr. Bennetnek az iróniája azon úri viselkedés kárára is megy, ami, mint nemesemberre, feltehetőleg jellemző volt rá agglegény korában. A legkisebb Bennet lány, Lydia az, akire a legrosszabb hatással van a férfi viselkedése. A legszignifikánsabb idézet, mely ezt reprezentálja, talán az, amikor Elizabeth kéri az apját, hogy ne engedje el legfiatalabb húgát a Brightonban állomásozó ezredhez:

- Lydia nem nyugszik addig, amíg valahol nyilvánosan lehetetlenné nem teszi magát. Nincs rá kilátás, hogy máshol oly kevés költséggel, családját oly kevésé veszélyeztve tegye ezt, mint a jelen körülmények között.
- Ha tudná, édesapám – mondta Elizabeth –, mennyit árt mindnyájunknak, ha az emberek felfigyelnek Lydia könnyelmű, meggondolatlan modorára, hogy máris mennyit ártott, akkor bizonyára másképp ítélné meg a dolgot.
- Máris mennyit ártott! – ismételte Mr. Bennet. – Mi az, talán elriasztotta egyik-másik udvarlódát? Szegény kis Lizzym! (...)
- Ne gyötörd magad, szívem. Ahol te meg Jane megjelentek, mindenki tisztelni és becsülni fog benneteket: ezen az sem változtat semmit, hogy van még két, jobban mondva három nagyon ostoba húgotok. Addig úgysem lesz itthon nyugtunk, amíg Lydia el nem megy Brightonba. (...) Forster ezredes értelmes

60 | Vö. Tánzos Péter: *Az irónia mint klíma és mint a világ arkhimédészi pontja*. 276.

61 | Jane Austen: *i. m.* 31.

62 | Vö. *uo.* 174–175.

ember, nem fogja hagyni, hogy komoly bajba keveredjék; Lydia meg szerencsére olyan szegény, hogy senki se fogja kivetni rá a hálóját.⁶³

A jelenet felfedi számunkra, hogy a férfi mennyire jelentéktelennek tartja a legkisebb lányát, és hogy a saját megítélését könnyelműen általános nézetként könyveli el. Pedig a szívéhez legközelebb álló gyermeke kéri az atyai szigorra, akinek az egész családból a legtöbbet ad a szavára. A történet során azonban többször is kiütközik, hogy Lizzyt sem ismeri igazán. Itt sem érzékeli, mennyire komolyan beszél a lánya, helyette azt jegyzi meg élcelődve, hogy udvarlókat riasztott el Lydia, nem is sejtve, hogy ez igaz, és hogy ő maga is bűnös ebben. Elizabethet másrészt az is hajtja, hogy sikert érjen el, hogy időközben a családjuk számára legkedvesebb tisztnek, Mr. Wickhamnek Darcy felfedi előtte az igazi jellemét. Ezt azonban nem mondhatja el az apjának – bár sok eséllyel ez sem tenné az ő szemében kíváncsibbá a cselcsap, szegény lányát. Pedig ironikusan Lydia az a gyermeke, aki leginkább hasonlít Mrs. Bennetnek, aki a szépségén kívül mást nem tudott felmutatni a saját javára, amikor elvette őt feleségül a férfi. Ez pedig, úgy vélem, többet árul el Mr. Bennet jelleméről, mint a feleségről.

Végül éppen Lydia elengedésének negatív következményei lesznek azok, melyek ráébresztik Mr. Bennetet, mennyire könnyelmű tud lenni. Soha életében nem volt még olyan letört, mint amikor megtudja, hogy Wickham megszöktette a lányát.⁶⁴ Ennek ellenére még a büntudata sem tudja elvenni a filozofikus nyugalmit és az iróniáját,⁶⁵ és azzal *nyugtatja* Kittyt, amikor ingerszegény élettel fenyegeti a lányait, hogy: „Ha tíz évig jó kislány leszel, elviszlek magammal egy díszszemlére”.⁶⁶ Ezzel szemben, amikor Lizzy a sajnálatát fejezi ki apja szenvedése miatt, szintén rendhagyó módon önmarcangolásba kezd:

Ne beszélj erről! Ki szenvedjen, ha nem én? Én vagyok a hibás, hát megérdemlem. (...) Nem, Lizzy, hadd érezzem én is egyszer életemben, mennyi felelősség terhel. Én bizony nem félek a büntudattól – úgyis elég hamar elmúlik.⁶⁷

Mr. Bennet utolsó mondata értelmezhető az állhatatlanságára tett utalásként. Ha egyetértünk MacIntyre-rel, hogy Austen regényeiben az állhatatosság mint erény előfeltétele más erények birtoklásának,⁶⁸ akkor ezzel magyarázhatjuk, miért kérdőjelezhető meg a férfi jelleme és a viselkedése a történet számos pontján, továbbá, hogy egy olyan kifinomult úriember, mint Mr. Darcy, miért neheztel rá emiatt oly nagyon. Megközelítésemben az Austen-regényekben az állhatatosság fogalmába beletartozik a meghatározott személyek felé irányuló lojális ragaszkodás, stabil eltökéltség bizonyos elhatározások és elvek mentén, valamint a kitartás azon életvitel mellett, amelyet ezek a személyek, elhatározások és elvek elvárnak. Mr. Bennet Elizabethhez a legállhatatosabb, de nála is olykor kudarcba fullad. Olyan megbecsülendő elvek és elhatározások sem rajzolódnak ki előttünk, melyek relevánsak lennének számára. Az

63 | Uo. 201–202.

64 | Vö. uo. 238.

65 | Vö. uo. 258.

66 | Uo. 259.

67 | Uo. 258.

68 | Vö. Alasdair MacIntyre: *i. m.* 246.

az életvitel pedig, amely mellett kitart, úgy tűnik, leginkább az ironikus hozzáálláson alapszik. Mintha éppen az iróniája lenne az, mely olykor akadályozza, és miatta nem lát át megfelelően bizonyos helyzeteket. Pár oldallal később pedig arra kapunk konkrét példát, hogy mennyire nem állhatatos, hiszen néhány nappal azután, hogy kijelenti, nem hajlandó Lydiát és a férjét a családi otthonukban fogadni,⁶⁹ enged felesége hisztérikus kérlelésének, és napokig vendégül látja őket.⁷⁰ Ezzel pedig tovább rontja a család megítélését. Mindazonáltal úgy is értelmezhetjük a fennálló helyzetet, mintha Mr. Bennet (még ha tudattalanul is) igyekezne a felesége példájára megbocsátó lenni Lydiával.

Annak ellenére viszont, hogy úgy vélem, Lydia életére van a leginkább rossz hatással Mr. Bennet iróniája és elővigyázatlansága, Elizabeth az, akit a legjobban bánt mindez. Ez részben amiatt van, mert vele beszél az édesapjuk a legtöbbet, és mert ha korábban hallgat rá a férfi, megelőzheték volna Lydia megszöktetését. A legnagyobb fájdalmat azzal okozza neki Mr. Bennet, amikor Mr. Collins azon levelére, melyben óva inti Elizabethet Mr. Darcyval kötendő esetleges házassága miatt, ösztönszerűen ironikusan reagál a férfi.

– Mr. Darcy, aki csak azért néz egy nőre, hogy hibát keressen benne, s aki talán soha életében meg sem nézett téged! Hát nem pompás?

Elizabeth próbált osztozni apja jókedvében, de csak egy kényszeredett mosolyra telt tőle. Mr. Bennet élcelődése soha nem esett még ilyen rosszul. (...)

– És mondd, Lizzy, mit szólt Lady Catherine ehhez a híreszteléshez? Talán azért jött ide, hogy megtagadja beleegyezését?⁷¹

Annyira jól mulat a saját ironikus hozzászólásain, élcelődésein a férfi, hogy nem észleli, milyen fájdalmat okoz a lányának – tehát megint az iróniája akadályozza a tisztánlátásban. Bár jó érzéssel ismét ráérez a valóságra – hiszen Lady Catherine tényleg ezért látogatta meg Elizát –, Mr. Bennetet az iróniája, Lydia esete után is vakká és érzéketlenné teszi. Itt megint Kierkegaard-ra támaszkodnék, aki szerint az ilyen típusú ironikus beszédet nem kell komolyan venni. Akármilyen komoly is legyen a beszélő, a mondanivalója mögötti titokba be van vonva a hallgatóság értő része, ami érvénytelenné teszi az iróniát.⁷² Lizzy az egyedüli személy a családból, aki igazán be van avatva Mr. Bennet iróniájába, és ezért úgy vélhetnék, hogy ez megszűnteti számára a mondandó élet. Itt azonban éppen az okoz nagy fájdalmat neki, hogy tisztában van apja élcelődésével. Míg a regény elején el-elmosolyodik apja ironikus megnyilvánulásain, a cselekmény vége felé egyre inkább terhebbé és bántóvá válnak számára. Austen történeteiben a főhősök gyakran felsőbbrendűbbek a szüleiknél. A *Büszkeség és balítélet*nek is már a legelején egyértelművé válik, hogy Elizabeth és nővére, Jane mennyivel értelmesebbek és jóra valóbbak az édesanyjuknál, majd idővel az is kirajzolódik, hogy az apjuknál is különb a jellemük. A férfiből hiányzik a kellő komolyság és szeretetreméltóság, pedig MacIntyre szerint Austen

69 | Vö. Jane Austen: *i. m.* 267.

70 | Vö. *uo.* 270.

71 | *Uo.* 313, 315.

72 | Vö. Søren Kierkegaard: *i. m.* 252–253.

szükségesnek tartotta, hogy aki a szeretetreméltóság erényének birtokában van, az valóságos érzelmekkel rendelkezék.⁷³ Ilyen érzelmek megnyilvánulására nem igazán láthatunk példát Mr. Bennetnél.

Azzal is lehet magyarázni a férfi élethez való ironikus hozzáállását, hogy utolsó lányuk születése után a feleségével még évekig próbálkoztak újabb gyermekáldással, hátha végre fiuk lesz, mindhiába. Így lesz Mr. Bennet vagyonának az örököse az unokaöccse, Mr. Collins. A férfit jellemző irónia az örököshöz való hozzáállásában is jócskán megnyilvánul, sőt, úgy vélem, hogy az interakcióiknál a Bennet házaspárhoz képest fenntartásoktól mentesebben lehet Mr. Bennetet *ironként* és Mr. Collinst az *alazonként* értelmezni (bár mint azt már kifejtettem, végül Mr. Bennetről is leleplezi a narráció, hogy inkább *alazon*, mintsem *iron*). Miután Mr. Collins levélben előre bejelenti, hogy meglátogatja a Bennet családot, a ház ura a találkozását abban a reményben várja, hogy ostoba lesz az örököse. Kierkegaard úgy vélte, az ironikus annál nagyobb örömet érez, minél kiválóbb embert sikerül becsapnia.⁷⁴ Mr. Bennetre azonban ez az állítás nem igaz: ő azért is akarja azt, hogy minél butább legyen Mr. Collins, mert az ostobákon szeret nevetni, míg az értelmesebb, jóra való embereknél, mint Mr. Bingley, nincs ilyen ösztöne,⁷⁵ Mr. Darcynál pedig nem is merne ilyesmire vetemedni.⁷⁶ Ezért sem a határt szabó, valódi irónia képviselője Mr. Bennet, hanem a szellemeskedése. Hiszen az igazi ironikus a képmutatást akarja leleplezni: arról, aki okosnak hiszi magát, igyekszik kimutatni, hogy nem tud semmit⁷⁷ (ezáltal közvetve a moralításra irányítani a figyelmet).

Az unokaöccse érkezésével azonban egy újabb személy van az otthonában, akin már a legelső napon gyakorolhatja az iróniáját, amikor a lelkész arról mesél a Bennet családnak, miként szokott rendszeresen bókogatni patrónusának, Lady Catherine-nek és lányának:

– Nagyon helyesen ítéli meg a dolgokat – mondta Mr. Bennet –, és szerencsére érzéke is van a finom hízelgéshez. Szabad-e érdeklődnöm, vajon pillanatnyi ihlet sugallja ezeket a jóleső figyelmességeket, vagy előzetes megfontolásból erednek?

– Főleg a helyzetből adódnak, s bár néha elmulatok azzal, hogy tetszetős kis bókokat gondolok ki és állítok magamban össze, amelyeket a mindennapi élet helyzeteire alkalmazhatok, lehetőleg úgy adom őket elő, hogy rögtönzéseként hassanak.

Mr. Bennet várakozása igazolódott. Unokaöccse olyan sült bolond volt, amilyennek remélte, s a legnagyobb élvezettel hallgatta, bár ügyelt arra, hogy egyetlen arcizma se ránduljon meg; csak időnként vetett egy-egy pillantást Elizára, mással nem osztotta meg örömét.⁷⁸

73 | Vö. Alasdair MacIntyre: *i. m.* 246–247.

74 | Vö. Søren Kierkegaard: *i. m.* 254.

75 | Vö. Jane Austen: *i. m.* 298.

76 | Vö. uo. 326.

77 | Vö. Søren Kierkegaard: *i. m.* 254.

78 | Jane Austen: *i. m.* 63.

Megint csak Kierkegaard-ra támaszkodnék, pontosan arra a megállapítására, hogy kevésszer érhető tetten, hogy rögeszmében szenvedők ellen fordítanak az iróniát. Például, ha valaki különlegesen szépnek képzei magát, vagy csak egy-két igazán izgalmas dolog történt vele egész életében, de azzal rendre előhozakodik.⁷⁹ Mr. Collins is ilyen rögeszmés személynek tűnik, aki Lady Catherine pártfogoltjaként másról sem beszél, csak a Lady kiváló tulajdonságairól, vagyonáról, tulajdonairól, és hogy az örökös nő milyen nagylelkű az irányába. Mr. Collins a modorával, mely „keveréke a szolga-lelkűségnek és az önteltségnek”,⁸⁰ kiváló áldozatává válik Mr. Bennet iróniájának és élcelődéseinek. Az pedig, hogy egyáltalán nem realizálja, hogyan áll hozzá a vendéglátója, még szálnalmasabbá teszi a karakterét. Épp ezért érzem szintén idevágónak Kierkegaard azon meglátásait az iróniáról, hogy ahelyett hogy lerombolná a hiúságot, visszaigazolja a hiút hiúságában; és ahelyett, hogy megbékéltetne, vagy igazságot tenne,⁸¹ „még bolondabbá teszi a bolondot”.⁸² Kierkegaard ezt nevezi az irónia azon kísérletének, hogy különálló mozzanatokat összekapcsoljon, „nem valami magasabb egységben, hanem egy magasabb tébolyban”.⁸³ Ebben a megközelítésben Mr. Bennet iróniája Mr. Collins felé egy olyan magasabb tébolyba fut ki, mely annál is hiúbbnak és bolondabbnak tűnteti fel a lelkész, mint amit a viselkedése már önmagában is sugall. Ezt pedig részben szintén annak tudnám be, hogy Mr. Bennet iróniája mintha több esetben helyettesítené az Austen korai műveiben fellelhető önreflektív narrátort.

Továbbá ennél a jelenetnél (is) csak Elizabeth az, akit Mr. Bennet beavat az ironizálásába, mellyel megint Kierkegaard-hoz kapcsolnám, aki az ironikus hiúságnál kiemeli, hogy az tanúkat kíván, mert bármennyire is elszigetelődés az irónia, valamelyest társadalmat igyekszik létrehozni, hogy meggyőződhesen önmagáról.⁸⁴ Már részleteztem, hogyan szigetelődik el az irónia által Mr. Bennet a családjától, de Kierkegaard-i felfogásban szeretné, ha kedvenc lánya be lenne avatva a *játékába*, és így együtt nevezhetnének Mr. Collinson. Bár Lizzyt egyértelműen zavarja, hogy a lelkész társaságban az egész családjukra rossz fényt vet. Az pedig, hogy Mrs. Bennet szerint „Mr. Collins rendkívül eszes, derék fiatalember”,⁸⁵ azzal magyarázható, hogy látszólag a nő értelmi szintje és modora közelebb áll a lelkészéhez, mint a férjéé és két legidősebb lányáé. Ezért is támogatja Collinst abban, hogy elvegye Lizzyt, és mert így részben az egyik gyermeke örökölné a férje vagyonát. Valamelyest becsülendőnek is mondható Mr. Collins szándéka, hiszen amiatt, hogy ő Mr. Bennet birtokának és vagyonának a várományosa:

A Bennett lányok közül óhajtott élettársat választani, ha valóban olyan szépek és szeretetre méltóak, mint a hírük. Így kívánta őket kárpótolni és kiengesztelni, amiért ő öröklő majd apjuk birtokát, s ezt a tervet kitűnőnek, méltányosnak, a saját részéről pedig rendkívül nagylelkűnek és önzetlennek gondolta.⁸⁶

79 | Vö. Søren Kierkegaard: *i. m.* 254.

80 | Jane Austen: *i. m.* 60.

81 | Vö. Søren Kierkegaard: *i. m.* 260.

82 | Uo.

83 | Uo.

84 | Vö. uo. 253.

85 | Jane Austen: *i. m.* 93.

86 | Uo. 65.

Látszik az idézetből, hogy Mr. Collins öntelt, akinek valamennyi döntése külsőségekre vonatkozik. Továbbá abból is kiviláglik mindez, hogyan reagál arra, hogy Elizabeth visszautasítja a lánykérését, hiszen amondó, Lizzy csekély öröksége „minden valószínűség szerint elhomályosítja szépségét és szeretetre méltó tulajdonságait”.⁸⁷ Ezért is véli úgy, hogy nem fogja őt visszautasítani.⁸⁸ Mr. Bennet azonban a lánya mellé áll, amikor Lizzy nyomatékosan nemet mond a lelkésznek. Ekkor hangzik el tőle a következő elhíresült idézete a regénynek:

Súlyos választás előtt állsz, gyermekem. Mától kezdve egyik szülőd idegen lesz számodra. Az anyád nem akar többé látni, ha nem mégy feleségül Mr. Collinshoz, nekem pedig akkor ne gyere a szemem elé, ha hozzámégy.⁸⁹

Ez kivételes példája annak, hogy olykor pozitívan csapódik le a férfi iróniája, és az is kiütözik a jelenetből, hogy többet ér számára szeretett lányának boldogsága, mint a vagyon kérdése. Miután Mr. Collins végül Lizzy legjobb barátnőjét jegyzi el, Mr. Bennet örömmel konstatalja, hogy Charlotte Lucas, akit korábban elég okosnak vélt, „éppolyan ostoba, mint az ő felesége, és ostobább, mint a lánya”.⁹⁰ Charlotte és Collins házassága is remekül mutatja, hogy Elizabeth és Mr. Bennet felfogása sokszor nem egyezik. Igaz, hogy Lizzyn is teljes döbbenet lesz úrrá a hír hallatán, de idővel igyekszik megérteni, mi motiválhatta a barátnőjét: egy olyan, kevés hozománnyal rendelkező vénlánynak, mint Charlotte, kifejezetten jó finansziális döntés volt akkoriban hozzámennie egy olyan férfihoz, mint Mr. Collins.⁹¹ Elizabethel ellentétben azonban Mr. Bennetben nincs meg a hajlandóság, hogy mások helyébe képzelje magát, inkább egy nála sokkal racionálisabb nőt ostobának nyilvánít. Szeret minél több embert üresfejűnek titulálni, hiszen, akit annak tart, azon remekül tud ironizálni, élcélni – vagyis megint gátat állít elé az iróniája.

Felidézném, hogy Kierkegaard szerint a konvencionális kommunikációt tekintve a felsőbb körök kiváltsága az ironikus beszédalakzat, mely megkívánja, hogy mosolyt váltson ki belőlünk az ártatlanság, és hogy az erényt egyfajta korlátoltságnak véljük, akkor is, ha bizonyos értelemben hiszünk benne.⁹² Ezt is, úgy hiszem, tetten érhetjük Mr. Bennetnél, amikor gratulál a lányának a Mr. Bingley-vel kötött nászukhoz:

Mindketten olyan alkalmazkodóak vagytok, hogy soha nem fogtok elhatározni semmit, olyan elnézőek, hogy minden cseléd be fog benneteket csapni, és olyan bőkezűek, hogy a jövedelmek sohasem lesz elég.⁹³

Mindezek ellenére jóra valónak tartja az újdonsült vejét és Jane lányát is, így nem ironizál tovább rajtuk.

87 | Uo. 99.

88 | Vö. uo.

89 | Uo. 101.

90 | Uo. 115.

91 | Vö. uo. 111.

92 | Vö. Søren Kierkegaard: *i. m.* 253.

93 | Jane Austen: *i. m.* 300.

Összességében úgy vélem, Mr. Bennet iróniája egyfajta védőmechanizmus számára a félresikerült házassága és a túl primitív kisebbik gyermekei ellen. Mindez őt elszórakoztatja, és némi szabadságot is biztosít számára, de ha az elszenvedői felől nézzük, rosszindulatú és kegyetlen tud lenni. Emiatt válik a férfi rossz férjjé, apává, úriemberré, valamint ezért lesz érzéketlen és olykor vak is bizonyos személyek és dolgok iránt. Mr. Bennet állhatatlan és nem kellően szeretetteljes, valamint nem képes tanulni a hibáiból. Például – ahogy azt ő maga is belátja – csak rövid ideig érez büntudatot, miután megszökteti Wickham Lydiát. Még ha Mr. Bennet nem is profitál sokat a saját tévedéseiből, kedvenc gyermeke igen. Elizabeth saját kára mellett apja elrettentő példáján keresztül tanulja meg, hogy csínján kell bánni az iróniával, szellemességgel. Olykor nem árt belőle – például idővel a férjét is meg akarja tanítani rá, hogyan legyen önironikus –,⁹⁴ de nem szabad túlzásba vinni. Épp ezért nála még ott van a potenciál, hogy az igazi, kierkegaard-i értelemben affirmálható iróniát reprezentálja majd a jövőben.

Mr. Bennet as Jane Austen's Most Ironic Character

Keywords: Austen, Kierkegaard, MacIntyre, irony, Pride and Prejudice

In my study, I will give a Kierkegaardian reading to *Pride and Prejudice*, the most famous novel by the Regency writer Jane Austen. I will focus my research on Mr. Bennet, because in my opinion, we cannot find another character in Austen's oeuvre who has irony as an element of existence like him. I consider him to be a prime example of how irony and sarcasm can be taken to extremes, and this has negative effects not only on him but on his entire family. I found a double standard of irony in this character: Austen herself wrote this novel in an ironic tone, so the narrator occasionally adopts an ironic perspective on Mr. Bennet. Still, at the same time, the character is also attempting to be ironic. I think he sometimes succeeds in this, while at other times, we can only call his actions and words mockery, and there are times when his behaviour can be described as downright cruel.